

distan topraklarında yayılması da Sultan Mahmud sayesinde olmuştur. Bîrûnî Gazneli sarayında uzun süre kalmış ve *Tahkîku mâ li'l-Hind* adlı eserini bu dönemde yazmış, ölümünün ardından Sultan Mahmud'u "âlemin aslanı ve zamanın yegânesi" olarak tanıtmıştır. Sultan Mahmud, Hint yarımadasıyla İslâm dünyası arasındaki kültür ve ticaret hayatına canlılık kazandırmış, birçok müslüman âlim, edip ve şairin Hindistan'a yerleşmesiyle İslâm kültürünün bu bölgeye ulaşmasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbî, *Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345 hş., bk. İndeks.; Gerdîzî, *Zeynû'l-ağbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 98, 100, 166, 171-194; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran, ts., bk. İndeks.; Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind* (nşr. C. E. Sachau), Haydarâbâd 1377/1958, s. 342; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., bk. İndeks.; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), bk. İndeks.; *Mücmelü't-tevârîh ve'l-kışâs* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 19-20, 382, 387-388, 397-398, 402-406, 463; Beyhâkî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 70, 121; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks.; Cûz-cânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kandeher 1328 hş., bk. İndeks.; Şebânkâreyî, *Mecma'ü'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., bk. İndeks.; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 385, 390-391; Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Mütebbâ Mînovî), Tahran 1342 hş., s. 101-102; Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931; D. Sourdel, *Inventaire des monnaies musulmanes anciennes du Musee Caboul*, Damas 1953, s. 28-52; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 944-1040*, Edinburgh 1963, bk. İndeks.; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay*, Edinburgh 1977, s. 136-138, 147-148; a.mlf., "Mahmûd b. Sebüktingin", *EP*² (İng.), VI, 65-66; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Ankara 1972, s. 57, 65-71, 75; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursum Yıldız), İstanbul 1981, bk. İndeks.; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihî*, Ankara 1987, I, bk. İndeks.; Erdoğan Mercil, *Gazneli Mahmûd*, Ankara 1987; a.mlf., "Gazneliler'in Hindistan Siyaseti", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 547-561; M. Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, bk. İndeks.; A. Y. Yakubovsky, "Gazneli Mahmut, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair" (trc. A. Caferoğlu), *Ülkü*, XII/72, Ankara 1939, s. 505-511; XIII/73 (1939), s. 49-57; XIII/76 (1939), s. 321-333; Ahmet Ateş, "Şehnâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında", *TTK Belleten*, XVIII/70 (1954), s. 159-168; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmûd-ı Gaznevî", *İA*, VII, 173-183; B. Spuler, "Ghaznavids", *EP*² (İng.), II, 1050-1053.

ERDOĞAN MERÇİL

MAHMÛD HAMDÎ

(bk. MAHMÛD PAŞA el-FELEKÎ).

MAHMÛD HAMZA

(محمود حمزه)

Mahmûd Hamza b. Muhammed Nesib
b. Hüseyin b. Yahyâ el-Hüseyinî
(1821-1887)

Osmanlı Devleti'nde
Şam müftülüğü yapan Hanefî fakihi.

Dimaşk'ta doğdu. Aileye adını veren dedesine nisbetle İbn Hamza olarak da bilinir. Aslen Harranlı olup Dimaşk'a yerleşen ve soyu Hz. Hüseyin'e ulaşan bir aileden gelmektedir. Aile, 330'da (942) İsmâil b. Hüseyin en-Netif'ten itibaren Dimaşk'ta uzun yıllar nakîbüleşraflık yaptığından "beytû'n-nakib" diye meşhur olmuş, önemli şahsiyetlerinden Hamza el-Harrânî'ye nisbetle "beytû'l-Hamza" olarak da anılmıştır. Muhibbî ailenin XI. (XVII.) yüzyıla kadar tam bir şeceresini verir (*Hulâşatü'l-eser*, II, 105).

İlk eğitimini babasından alan Mahmûd Hamza, Kur'an öğrendikten sonra yazısını geliştirip henüz on iki yaşlarında iken güzel yazısıyla tanındı. Sarf, nahiv, fıkıh ve usulüyle kelâmî Saîd el-Halebî'den, hadis ve usulünü Abdurrahman el-Küzbe-rî'den, tefsir ve tasavvufu Hâmid el-Attâr'dan, meânî ve beyânı Ömer el-Âmidî'den, ferâiz, hesap ve aruzu Hasan eş-Şat-tî'den, hikmet ve âdâb ilmini Molla Ebû Bekir b. Ahmed el-Kürdî'den öğrendi ve bunların hepsinden icâzet aldı. 1260 (1844) yılından itibaren Şam'da çeşitli mahkemelerde kadî nâibliği yaptı. 1266'da (1850) mevleviyet derecesine yükseldi ve Dimaşk Vilâyeti Meclis-i Kebirî'ne üye seçildi. İki yıl sonra İstanbul'a gitti. 1269'da (1853) evkaf müdürü ve vergi nâzırı oldu, ardından Meclis-i Zirâat'ın reisliği de uhdesine verildi. Bu arada kethüdâ olarak Harput'a gönderildiyse de tekrar Dimaşk'a döndü ve Meclis-i Kebir üyeliği yanında 1273'te (1857) Defter-i Hâkânî memuriyetine getirildi. Bir sırada noktasız harflerden oluşan kelimelerle *Dürrü'l-esrâr* adlı tefsirini yazdı ve bu tefsirin anlaşılması için *el-Kümmel ile'l-ke-lâ-mi'l-mühmel* adlı lugatını telif etti. Tefsirini sunduğu Sultan Abdülmecid kendisini dördüncü rütbeden Mecîdî nişanı ile ödüllendirdi. Fransız Kralı III. Napolyon da 1860'ta Şam'da müslümanlarla hris-

tiyanlar arasında çıkan olayda halkı yatıştırıp hristiyanları koruduğu için ona bazı hediyeler gönderdi; böylece Avrupa'da da tanındı.

Mahmûd Hamza 1284 (1867) yılında Dimaşk ve Suriye (Şam) bölgesi müftülüğüne getirildi ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Bundan dolayı "Şam müftüsü" olarak şöhret kazandı; çeşitli İslâm ülkelerinden kendisine fetvalar sorulmaya başlandı. Suriye'de 1299'da (1882) oluşturulan Meclis-i Maârif'in ilk reisi oldu. 1272'de (1856) elde ettiği İzmir pâyesi, 1291'de (1874) üçüncü derecesinden Mecîdî nişanıyla birlikte bilâd-ı hamseye, 1296'da (1879) üçüncü dereceden Osmanlı nişanıyla bir derece daha yükselti-lerek 1299'da (1882) Haremeyn pâyesine ulaştı. Bir yıl sonra kendisine ikinci dereceden Mecîdî nişanıyla İstanbul pâyesi verildi.

Devrindeki ilmî tartışmalara da katılan Mahmûd Hamza, Mecelle Heyeti üyelerinden Kırımlı Abdüssettâr Efendi'nin yazdığı *Tenbihü'r-rukûd 'alâ enne'l-imzâ'e mine'l-kazâ fi'l-kışâs ve'l-hudûd* adlı esere *Tenbihü'l-havâş 'alâ enne'l-imzâ'e fi'l-hudûd lâ fi'l-kışâs* adıyla bir reddiye yazdı (Dimaşk 1303). Resminin yapılmasına müsaade ettiğinden dolayı bazı âlimlerin tenkidine uğradığı bilinmektedir (M. Edîb Âlû Takıyyüddin el-Hisnî, II, 773). Mahmûd Hamza, *el-Ferâ'idü'l-behiyye fi'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye* adlı eserini 1295'te (1878) tamamlayıp II. Abdülhamid'e ithaf etti. Sultan Abdülhamid'in ona çok saygı gösterdiği ve Dimaşk'a sürülen bazı Medine âyanını onun aracılığıyla affettiği kaydedilir. Abdülhay el-Kettânî, hocaları ve isnadlarına yer verdiği *'Unvânü'l-esânîd* adlı küçük "sebet"ini zikrederken Ebû'l-Hayr İbn Âbidîn, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî ve Cemâleddin el-Hallâk'a rivayet icâzeti verdiğini, kendisinin de bunlardan rivayette bulunduğunu belirtir.

9 Muharrem 1305 (27 Eylül 1887) tarihinde Dimaşk'ta vefat eden Mahmûd Hamza bazı el sanatlarıyla da meşgul olmuştur. İyi bir şair olup Türkçe'yi de edebiyatına vâkıf olacak şekilde öğrenmişti. Hattı çok okunaklı ve güzeldi. Fâtîha sûresini bir piring tanesinin üzerine işlediği, yüzük taşı kadar bir kâğıt parçasına on dört Bedir şehidinin adını yazdığı kaydedilmektedir. Ayrıca meşhur bir avcı olduğu nakledilir.

Eserleri. 1. *Dürrü'l-esrâr* (I-II, Dimaşk 1306; Beyrut 1326). 2. *el-Kümmel ile'l-*

